

УДК 32. 001 (091) “Стар.”

Іван Терлюк

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут права, психології та інноваційної освіти,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
i.terlyuk2406@gmail.com

УКРАЇНСЬКИЙ АДВОКАТ І ПРАВОЗНАВЕЦЬ ВОЛОДИМИР СТАРСОЛЬСЬКИЙ ПРО НАЦІЮ ТА НАЦІОНАЛЬНУ ДЕРЖАВУ

<http://doi.org/10.23939/law2020.27.025>

© Терлюк І., 2020

Актуальність зазначеної у заголовку проблеми криється у зростанні інтересу до “національного боку” проблеми осмислення досвіду становлення української державності, зокрема, в ідеологічному вимірі: формування української (політичної) нації, витоків та еволюції ідей української національної державності, поглядів вчених-дослідників української “національної проблематики”.

Мета статті – привернути увагу до проблем вивчення нації і національної держави в українській правовій думці початку ХХ ст.; без претензій на емпіричну вичерпність, розглянути погляди В. Старосольського на націю та національну державу. Методологічну основу, підготовлену на стику теорії та філософії права і політології, наукової розвідки складає діалектичний метод пізнання суспільно-політичних та правових явищ та процесів – він дає змогу розглядати їх у розвитку та взаємозв’язку. А основним засобом осягнення змісту праць В. Старосольського став герменевтичний метод – він сприяв пізнанню особливостей дослідницького підходу вченого щодо нації, з’ясуванню поглядів дослідника щодо її сутності й відношення до (національної) держави.

Стверджується, що Володимир Старосольський, відомий український адвокат і громадський діяч у міжвоєнній Галичині, був, передовсім, непересічним ученим-націологом, автором оригінальної концепції побудови української державності, що базувалась на поєднанні національного й соціально-класового чинників у процесі державотворення. Підкреслюється, що як учений, В. Старосольський одним з перших серед українців спростував тезу про те, що нація є спільнотою, побудованою виключно на основі набору спільних т. зв. “об’єктивних” ознак – вони важливі, однак не визначальні у формуванні нації. Натомість, сутнісним критерієм нації вважав її політичність. Обґрунтовується теза про те, що для В. Старосольського нація – це, передовсім, психолого-політична спільнота, себто нація проявляється, насамперед, у боротьбі за власну (національну) державу. Наголошується на тому, що В. Старосольський був першим у вітчизняній науці, хто ґрунтовно опрацював питання нації як змісту національної держави.

Ключові слова: Володимир Старосольський, теорія нації, нація, національна держава.

Постановка проблеми. Актуальність зазначеної у заголовку проблеми зумовлена сучасним станом розбудови незалежної демократичної України, коли в умовах осмислення досвіду становлення української державності – як в інституційному, так і в ідеологічному вимірах – зростає

інтерес до “національного боку” проблеми: формування української (політичної) нації, витоків та еволюції ідей української національної державності, уроків українського національного державотворення і, звісно, у цьому ряду – учені-дослідники української “національної проблематики”. З-поміж останніх, постать Володимира Старосольського (1878–1942) виняткова. Український адвокат зі Львова, який користувався визнаним авторитетом у Галичині завдяки активній участі у численних політичних процесах на захист українських інтересів та активності у громадсько-політичному житті краю (був одним із керівників Української соціал-демократичної партії в Галичині, її останнім головою у 1939 р.). Крім того, В. Старосольський був відомий своєю активною участю у національно-визвольних змаганнях, а також як непересічний вчений-правознавець, націолог, автор актуальної й сьогодні, оригінальної концепції побудови української державності, що ґрунтувалася на поєднанні національного й соціально-класового чинників у процесі державотворення.

Аналіз дослідження проблеми. Науковою проблематикою і постаттю В. Старосольського, після тривалого замовчування радянською наукою, по-справжньому зацікавилися щойно у незалежній Україні. Представники різних галузей вітчизняної соціогуманітаристики – правники (Т. Андрусак, П. Стецюк), політологи (І. Кресіна, А. Бучин, В. Згурська, Й. Надольський), соціологи (Т. Прокопишин, Л. Ляшук), історики (І. Стряпко), історики права (І. Гловацький) тощо – намагалися різнобічно висвітлити громадсько-політичну й адвокатську діяльність В. Старосольського та розкрити його оригінальну концепцію нації. Та наважимося припустити, що попри відносно значну історіографію означена проблема лише здається опрацьованою та зрозумілою. А відтак, у цій проблематиці ще залишається чималий простір для досліджень.

Мета статті – привернути увагу до проблем вивчення нації і національної держави в українській правовій думці початку ХХ ст.; без претензій на емпіричну вичерпність, розглянути особливості дослідницького підходу В. Старосольського щодо нації; відобразити погляди ученого щодо її сутності, відношення до (національної) держави, факторів запоруки міцності зв'язку між нацією та державою.

Виклад основного матеріалу. Свої погляди на зазначену у заголовку проблему В. Старосольський виклав, переважно, у декількох творах свого віденсько-подобрятського періоду життя – двотомній монографії “Держава і політичне право” (1923–1925) та “Теорії нації”. Остання, чи не найбільш відома його наукова праця, що має три видання: віденське (1922), нью-йоркське (1966), київське (1998), лягла в основу нашої розвідки [1].

На час написання В. Старосольським націологічних праць – сто років тому – в розумінні феномену нації існували два основні підходи: атомістичний і психологічний (соціологічний).

За атомістичним підходом, нація трактувалася як сукупність певної кількості людських одиниць, що відрізняються від інших таких сукупностей спільними “об’єктивними” ознаками. В. Старосольський погоджується, що до таких неупереджених ознак, що притаманні будь-якій нації, належать: 1) антропологічна спільність (своєрідна будова і вигляд тіла); 2) самостійна мова (з літературою, наукою тощо); 3) власні історичні традиції і змагання (на політичній, суспільній царині); 4) власна культура (так матеріальна як і духовна) й спільні культурні стремління; 5) Територія, на котрій або була, або є, або може бути власна національна держава [1, с. 14]. Але, щоб спільноті бути нацією, перелічених ознак, які представники панівного на початку минулого століття атомістичного підходу розуміння нації визнавали самодостатніми, В. Старосольському видалося замало. І фактично, свою теорію нації він побудував на його критиці.

Зокрема, розмірковуючи про місце території у формуванні нації, В. Старосольський вважав, що кожна нація, аби бути нацією, звичайно, повинна мати власну територію. Проте, територія не має абсолютного зв'язку для існування нації. Як аргумент своєму твердженню вчений наводить

приклад циган, євреїв або численних діаспор. Останні з переселенням за межі своєї етнічної території не втрачають власної національної ідентичності. Саме тому, територію вважає “тільки додатковою прикметою, яка не сама, але як додаток до інших, складає ество нації” [1, с. 25–26].

Так само неоднозначним, на думку В. Старосольського, є місце культури (в широкому розумінні: + мова, традиції тощо) у формуванні нації. Аргумент – в одній нації можуть перехрещуватися різні культурні впливи, але це не призводить до виникнення на її основі різних націй. Дослідник наводить переконливий приклад: “Для українців Збруч і Карпати становлять межі, по яким на протязі довгого часу витворювалися відмінні культурні типи. По мимо всього від’ємного практичного значення для нації, ніхто однаке не може на сій основі признати існування трьох українських націй” [1, с. 21].

І ще один аргумент – у будь-якому суспільстві існує значна соціальна диференціація щодо його культурної єдності. Дослідник переконаний, що класова спільність у культурному відношенні, здебільшого сильніша від національної. Він згадує про феодально-родову аристократію як про спільноту, для якої був характерним однаковий спосіб думання та відчуття, спільна мова, побут, кодекс життєвої моралі, і яка об’єднувала своїх членів значно сильніше, ніж їхні національні суспільства. Відтак, для В. Старосольського “боротьба націй веде до зближення їх у галузі культури, водночас культурна схожість не може бути джерелом того суспільного об’єднання, яким є нація”. З цього приводу вчений наводить промовистий факт: “Українське громадянство, зближене культурно до поляків Галичини, все представляє у відношенні до них непримиримий напрям, а зближена культурно до москалів, Придніпрянщина такий же напрям щодо Росії” [1, с. 22–23].

Звичайно, В. Старосольський погоджується з тим, що загалом, “об’єктивні” атомістичні ознаки нації мають вплив на її формування. Насамперед, це стосується культури, адже спільна культура полегшує технічне порозуміння між членами нації (через чинник мови й писемності). До того ж, мова у його час для недержавних народів (такими були й українці) фактично ставала синонімом нації, прологом її національного відродження – спочатку виникають мовно-культурні течії, а потім політичні. Більш того, В. Старосольський припускає, що роль культурного чинника для нації дедалі більше зростатиме.

Так само він визнавав значення “раси” (антропологічного типу) у формуванні нації: “Існування расових окремішностей не можна заперечити, а раз признається їх, то муситься признати, що фізична та моральна якість одиниць, з яких складається суспільство, мусить впливати і на його якість як гуртової цілоти. Так внутрішнє життя нації, як і її доля в зносинах з другими, безперечно є залежні від расових прикмет” [1, с. 53]. Проте і тут вчений підкреслює, що чинник “раси” важливий, однак також, як і решта “об’єктивних” ознак (включно з культурою), не є визначальним у процесі перетворення спільноти у націю.

Загалом, на його думку, головна вада атомістичного підходу розуміння нації полягає в тому, що за нього нації як спільноті не була притаманна вища, об’єднувальна її цілість, і вона не існувала як суб’єкт права.

Власне, задля обґрунтування цих моментів ближчим для В. Старосольського був психологічний підхід до розуміння нації. Прихильники такого підходу націю мають за окрему цілість, а відтак трактують як окремий суб’єкт із власними життям, волездатністю, долею. Нація, – зауважував учений, – виступає передумовою творення суспільства, вона піддає аналізу суспільні явища з позиції свідомої волі як вищого рівня власного розвитку, прагне до незалежності, самостійності та вимагає задоволення потреб вищого рівня [1, с. 89].

На основі психологічного підходу В. Старосольський стверджує, що нація є “твір психології” [1, с. 39], а не витвір раціонального мислення, що саме суб’єктивна характеристика є суттю зв’язку нації [1, с. 30–40].

Виникнувши, нація стає до певної міри незалежною від інтересу й сама починає вирішувати долю притаманних їй інтересів. І якість цього процесу узалежнюється рівнем (національної) свідомості спільноти. До слова, висновок ученого про те, що національна свідомість – чи не

найголовніший показник появи й існування нації, підтверджений сучасною вітчизняною та зарубіжною суспільствознавчою наукою. Показовим вважаємо погляд на проблему, висловлений у низці праць української професорки І. Кресіної. Дослідниця, зокрема, трактує національну свідомість як складну модернізовану систему “духовних феноменів та їхніх утворень, які сформувалися в процесі історичного розвитку нації, і відображають основні засади її буття та розвитку”; виводить три рівні національної свідомості: буденний, теоретичний і державно-політичний [2, с. 18].

Вирішальним чинником формування нації, як “витвору нової доби” (після Французької буржуазної революції – І. Т.), на думку В. Старосольського, була також демократія. Саме завдяки демократії населення стає якісно новою, в порівнянні з попередньою добою історії, спільнотою: “народина нації є тісно звязані з народинами політичної новочасної демократії” [1, с. 70]. Тут можна погодитися з І. Стряпко, який стверджує, що саме демократія як головний чинник націотворення, була наріжним каменем теорії нації В. Старосольського [3, с. 195].

Та все ж, найважливішим джерелом існування національної спільноти, її життєдайною енергією, за В. Старосольським, є прагнення спільноти до політичної самостійності, що фактично означало здатність спільноти бути політично активною народністю. Слова ученого: “Джерелом національної спільноти та істотною силою її існування є прагнення до політичної самодіяльності та самостійності. Нація постає через самоусвідомлення спільноти, ядром якого є переконання в необхідності здобути власну незалежну державу, яка одна спроможна забезпечити своїм членам вільний розвиток” [1, с. 90]. Відтак, називаючи і характеризуючи ознаки нації, український дослідник першої половини ХХ ст. все ж визнав домінантність і визначальність у процесі формування нації національної свідомості та волі, зокрема, до творення власної держави. Наш сучасник, дослідник Й. Надольський, з цього приводу слушно зауважив, що в такий спосіб В. Старосольський у своїй книзі обґрунтував погляд на націю як на “уявлену спільноту”, на півстоліття випередивши теоретичні досягнення класиків цього жанру 1970–1980 рр. – Мирослава Гроха, Ернеста Гельнера, Бенедикта Андерсона та ін. [4, с. 42].

Боротьба за власну (національну) державу, за В. Старосольським, – історично політичний чинник формування нації. На думку вченого, нація мусить заволодіти наймогутнішим історично даним суспільством – державою [1, с. 104]. А це було можливо лише за наявності національної ідеї.

В. Старосольський детально аналізує джерела формування української національної ідеї в її етнічному, соціальному й геополітичному вимірах, і доходить висновку, що ця ідея завжди була пов’язана з синтезом національного та соціального визволення [1, с. 69–80], що рушійними силами боротьби за національну державу були не тільки національні, але й соціально-класові інтереси. Власне ці інтереси є двома взаємодоповнювальними чинниками суспільно-історичного поступу, й недооцінка або ігнорування одного з них веде до нерозуміння уроків історії, а тому й до небезпеки знову повторити помилки минулого [1, с. 80–89].

Учений виокремлював три шляхи побудови держави: на основі економічних інтересів, політичних інтересів і національної єдності. У першому випадку утворення держави відбувається шляхом економічного відокремлення її від метрополії (США). Утворення держави на основі політичних інтересів передбачає захоплення політичної влади партією, яка виступає від імені одного суспільного класу (більшовицька Росія). Найкращим і єдино прийнятним для України шляхом утвердження державності є утворення держави на основі національної єдності (наприклад, як у Чехії на початку ХХ ст.) [1, с. 94–109].

В. Старосольський усіяко підкреслював важливість для повноцінного функціонування нації держави (національної – І. Т.). Державу він вважав формою політичного самовизначення нації. Та все ж, на його думку, у співвідношенні “нація – держава” головною є нація, а держава – похідною. Нація головна, бо органічна, себто функціонує як організм, а держава – механічна (функціонує як механізм). Однак, між цими два феноменами існує очевидний діалектичний зв’язок: нація формує свої зусилля на опанування державою; вона – центр інтересів, а держава – засіб їх реалізації; нація поглинає людину цілковито, а держава – частково. Звідси випливає, що нація – наріжний камінь у побудові держави та центр усіх можливих людських інтересів. Проте тільки маючи державу, можна здобути національну незалежність, самовизнання, сформувати національну самосвідомість і т. ін. [1, с. 37–38].

Висновки. Володимир Старосольський, відомий український адвокат і громадський діяч у міжвоєнній Галичині, був, передовсім, непересічним ученим-націологом, автором оригінальної концепції побудови української державності, що базувалася на поєднанні національного й соціально-класового чинників у процесі державотворення. Як учений, В. Старосольський одним з перших серед українських вчених спростував тезу про те, що нація є спільнотою виключно на основі набору спільних т. зв. “об’єктивних” ознак – вони важливі, однак не визначальні у формуванні нації. Натомість, сутнісним критерієм нації вважав її політичність (нація – психолого-політична спільнота – І. Т.), що проявляється у боротьбі за власну (національну) державу. Він був першим у вітчизняній науці, хто ґрунтовно опрацював питання нації як змісту національної держави. З-поміж основних факторів запоруки міцності зв’язку між нацією та державою, вважав: націю як тільки одну державу; національну (державницьку) ідею як чинник, що творить національну спільноту; демократію як найкращий варіант для функціонування нації (і держави).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Старосольський В. Теорія нації. Відень, 1922. 144 с. URL : <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/15900/file.pdf>.
2. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (Етно політологічний аналіз) : монографія. К. : Вища шк., 1998. 392 с.
3. Стряпко І. Теорія нації Володимира Старосольського. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2014. Т. 22. Вип. 24 (2). С. 190-197.
4. Надольський Й. Націологічні дослідження Володимира Старосольського. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія, Соціологія, Філософія*. 2010. Вип. 15. С. 39-43.

REFERENCES

1. Starosolskyj V. *Teoriya nacyi*. [Theory of Nation]. Viden', 1922. Retrieved from URL : <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/15900/file.pdf> (accessed 24.04.2020).
2. Kresina I. *Ukrayins'ka nacional'na svidomist' i suchasni polity'chni procesy' (Etno politologichny'j analiz)*. [Ukrainian national consciousness and modern political processes (Ethno political analysis)]. : monografiya. K. : Vyshha shk., 1998. 392 p.
3. Stryapko I. *Teoriya nacyi Volody'my'ra Starosol's'kogo*. [Theory of Nation of Volodymyr Starosolsky]. *Visny'k Dnipropetrovs'kogo universy'tetu*. 2014. T. 22. Vyp. 24 (2). 190–197 pp.
4. Nadol's'ky'j J. (2010). *Naciologichni doslidzhennya Volody'my'ra Starosol's'kogo*. [National research of Vladimir Starosolsky]. *Naukovy'j visny'k Uzhgorods'kogo universy'tetu. Seriya : Politologiya, Sociologiya, Filosophiya*. Rel. 15. 39–43 pp.

Дата надходження: 27.07.2020 р.

Ivan Terlyuk

Lviv Polytechnic National University,
Institute of Law, Psychology and Innovative Education,
Ph. D., Assoc. Prof. of department of Theory,
History and Philosophy of Law

UKRAINIAN ATTORNEY AND ADVOCATE VOLODYMYR STAROSOLSKY ON THE NATION AND NATIONAL STATE

Abstract. The urgency of the problem mentioned in the heading lies in the growing interest in the “national side” of the problem of understanding the experience of becoming a Ukrainian state, in particular, in the ideological dimension: the formation of the Ukrainian (political) nation, the origins and evolution of the ideas of the Ukrainian national statehood, the views of scientists-researchers of the Ukrainian “national problematics”.

The purpose of the article is to draw attention to the problems of studying the nation and the nation state in the Ukrainian legal thought of the early twentieth century; without claiming empirical exhaustiveness, consider V. Starosolsky's views on the nation and nation state. The methodological basis, prepared at the intersection of theory and philosophy of law and political science, scientific intelligence is a dialectical method of knowledge of socio-political and legal phenomena and processes, which allows them to consider their development and interconnection. And the main means of understanding the content of V. Starosolsky's works was hermeneutic method, he contributed to the

knowledge of the features of the scientist's research approach to the nation, to clarify the views of the researcher on its nature and relation to the (national) state.

It is alleged that Vladimir Starosolsky, a well-known Ukrainian lawyer and public figure in the interwar Galicia, was, above all, an outstanding scientist-national scientist, author of the original concept of building Ukrainian statehood, which was based on the combination of national and social class factors in the process of statehood. It is emphasized that, as a scientist, V. Starosolsky was one of the first among Ukrainians to refute the thesis that the nation is a community built solely on the basis of a set of common so-called. "Objective" traits are important but not determinative in the formation of a nation. Instead, politeness was considered an essential criterion for a nation. The thesis is argued that, for V. Starosolsky, the nation is, above all, a psycho-political community, that is, the nation manifests itself primarily in the struggle for its own (national) state. It is emphasized that V. Starosolsky was the first in national science to thoroughly study the issue of the nation as the content of the nation-state.

Key words: Vladimir Starosolsky, theory of nation, nation, nation state.